

Prošlost

Rusmir DJEDOVIĆ

O učešću Gračanlija u pokretu Husein-kapetana Gradašćevića

Pokret Husein-kapetana Gradašćevića, početkom XIX stoljeća, ostavio je vidan trag u čitavoj Bosni (računajući i Novopazarski sandžak), a pogotovo u sjevernoj Bosni, rodnom kraju Gradašćevića, na području gradačačke kapetanije, koje je u vojnom pogledu "pokrivala" funkcija kapetana sa sjedištem u tvrđavi Gradačac. Malo je, međutim, poznato da je prostor koji se proteže južno od rijeke Save, istočno od Bosne, sjeverno od Spreče i zapadno od Tinje, obronaka planine Majevice i manje planine Ratiš, u administrativno-upravnom pogledu, pripadao kadiluku Gračanica sa sjedištem u gradu Gračanici.

Gračanički kadiluk osnovan je 1572. godine u okviru Zvorničkog sandžaka, a činile su ga tri već ranije formirane nahije. To su: nahija Nenavište (Gradačac) sa sjedištem u varoši Gradačac, nahija Srebrenik sa sjedištem u Gornjem Srebreniku (u mahali koja se nazivala Beg Konak) i nahija Sokol, čije je sjedište u početku, vjerovatno, bilo u varoši Sokol. Status grada (kasabe) Gračanica je dobila prije 1548. godine, krajem XVI stoljeća imala je devet mahala sa osam muslimanskih bogomolja i preko 600 kuća, te kao takva bila daleko najznačajnije naselje u kadiluku.

Ovakva administrativna podjela, i pored osnivanja gradačačke kapetanije kao vojnog oblika uređenja prije 1730. godine, zadržala se i početkom XIX stoljeća u vrijeme Husein-kapetana Gradašćevića. Dokument od 8. decembra 1812. godine u kojem gračanički kadija popisuje ostavštinu Osman-kapetana, oca Husein-kapetana Gradašćevića potvrđuje da je Gračanica i u to vrijeme bila administrativno-upravno sjedište

Rusmir Djedović:

"O učešću Gračanlija u pokretu Husein-kapetana Gradašćevića"

Mr. Azem Kožar:

"Boj kod Gračanice - doprinos otporu austrougarskoj okupaciji BiH 1878."

Omer Hamzić:

"Gospodarske prilike u Gračanici između dva svjetska rata, sa posebnim osvrtom na trgovinu"

Nijaz Omerović:

"Uzavrela dolina Spreče - zvuci sa Ozrena 1992."

Sead Jahić:

"Čime smo se branili u maju 1992. - počeci namjenske proizvodnje u Feringu"

Omer Hamzić:

"Mala hronika gračaničkog rukometa"

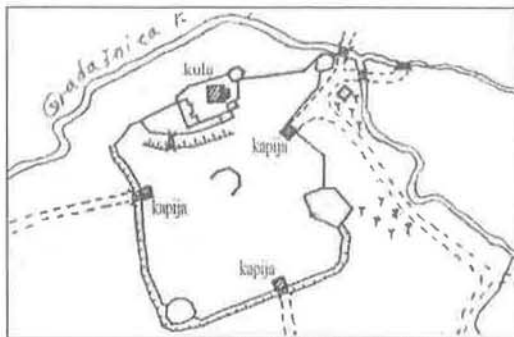
ovog kraja. U nekim izvorima ponekad se taj kadiluk naziva: Gračanica sa Gradačcem, zatim Gradačac sa Gračanicom, a ponekad i kao kadiluk Gradačac.¹ Pored kadije u Gračanici je sjedio i muftija, zadužen za vjersku vlast na području gračaničkog kadiluka.²

Kapetani Gradašćevići su, po prirodi stvari, morali imati jake veze i značajan uticaj u Gračanici kao sjedištu kadiluka. Uporedo sa osnivanjem vakufa u Gradačcu, u istoj mjeri to su činili i u Gračanici. Ističemo primjer Osman-kapetana, koji je 1800. godine u Gračanici uvakufio: han, medresu, više dućana, mlin (vodenicu), stupu, više zemljišta, a obnavljao je i čaršijsku džamiju. Sin mu, Murat-kapetan 1810. godine uvakufio je u Gračanici: medresu, osam dućana, više zemljišta i javnu česmu. I Hadži Bećir-beg Gradašćević, najmlađi brat Husein-kapetana, u gračaničkoj čaršiji ima takođe značajan vakuf sa više nekretnina.

U tim burnim vremenima bosanski prvaci i glavari često su znali biti samostalni i neposlušni, naročito oni udaljeniji od Travnika. Neki kapetani čak vode i međusobne ratove, potajno i javno, ne uvažavajući opomene i naredbe vezira. Takav primjer na ovom području imamo 1807. godine, kada međusobno ratuju "Kapetan Gradačca" (tada bio Osman Gradašćević) i "Aga Gračanica." Oni su imali i svoje vojske od po 400-500 ljudi. U ovom slučaju gradačacki kapetan je izvojevao pobjedu zahvaljujući svojim topovima.³

I pored toga što je u Gradačcu bilo sjedište kapetanije, u vojnom pogledu Gračanica nije gubila primat na svom kadiluku. Naime, u njoj je, izgleda, bilo sjedište garnizona turske vojske.

Osim toga, u Gračanici često nalazimo visoke oficire turske vojske sa činom paše (tj. generala), što je bilo više od zvanja kapetana. Još 1814. godine u ovom gradu spominju se Osman-paša (brat Husein-kapetana, koji je 1813. godine dobio titulu paše, u periodu 1813-18. obavljao funkciju zborničkog muteselima, a kasnije zborničkog mutesarifa) i Bekir-paša. Te godine oni učestvuju u neuspjelom ugušivanju pobune

Tvrđava Gradačac početkom XIX st.

Sarajlija u sastavu vojske bosanskog valije Ali paše Derendelije, Osman-paša iz Gračanice sa 2.000 ljudi, a Bekir paša iz Gračanice sa 3.000 arbanasa.

I Husein-kapetan je često bio u Gračanici i to zbog raznih poslova. Navodimo samo jedan primjer: kada je Mustafa-paša, bosanski valija, u zimu 1826. godine morao napustiti Bosnu, dočekao ga je sa njegovim haremom Husein-kapetan Gradašćević "u svojoj nahiji varoši Gračanici", gdje se valija odmarao tri dana.⁴

Husein-kapetan je nastojao da što više ojača svoju poziciju u ovom gradu kao sjedištu kadiluka. Jedno vrijeme čak pokušava da postane i ajan (prvak, odličnik) u Gračanici, gdje je imao svoje

¹ Kadija kadiluka Gradačac sa Gračanicom 1810. godine bio je Mehmed Sadik, a 1827. se spominje samo kadiluk Gračanica.

² Sredinom XIX stoljeća muftija u Gradačcu je bio hadži hafiz Ahmed-efendija Mulaibrahimović, rodом iz Biberova Polja (niti prije, niti kasnije Gradačac nije imao druge muftije).

³ Ove podatke daje Chaumette des Fossees u djelu "Voyage en Bosnie", Paris 1816. godine.

⁴ Ranije, 1818. godine, takođe bosanski valija Sulejman-paša Alipašić iz Skoplja, na odlasku iz Bosne sa velikom i svečanom pratnjom, preko Žepča i Maglaja prolazi kroz Gračanicu i dalje za Tuzlu i Srebrenicu.

mukate i svoje dućane. Ali Gračanlije to odbijaju sa tvrdnjom da oni već imaju svoga ajana (prvaka)⁵.

Među važnijim povodima pokreta (neki ga nazivaju i Pokret za autonomiju Bosne), na čijem je čelu bio Husein-kapetan Gradašćević bilo je, svakako, ukidanje janjičara od strane turske vlasti. To je naišlo na gotovo opšti otpor u Bosni. Uz janjičare su i gotovo svi bosanski kapetani, na čelu sa Husein-kapetanom Gradašćevićem. Nije čudo da takvo raspoloženje vlada i u Gračanici. Na ovu problematiku više svjetla baca jedno pismo gračaničkih prvaka u vezi sa ukidanjem janjičara. U tom pismu gračanički prvaci mole tursku vlast da zadrži janjičare, obrazlažući to njihovom velikom ulogom u odbrani granica Bosne, a posebno gračaničkog kadiluka. Oni ističu da je od najstarijih vremena preko 1.000 šehida iz reda janjičara palo u odbrani teritorije gračaničkog kadiluka.⁶

U istraživanju raznih aspekata pokreta Husein-kapetana Gradašćevića, početkom XIX stoljeća, posebnu pažnju zaslužuje način mobilizacije, jačina i sastav Husein-kapetanove vojske sa šireg područja Gračanice. Ovo pitanje u dobroj mjeri rasvjetljava jedan do sada nepoznat dokumenat, iz kojeg donosimo više zanimljivih

podataka o mobilizaciji vojske Husein-kapetana Gradašćevića na ovom području. Radi se o spisku uže pratnje Husein-kapetana i brojnom stanju njegovih jedinica koje su se u jednom od njegovih vojnih pohoda trebale smjestiti u gradu Zvorniku (pojedininim kućama i mahalama) kao središtu sandžaka.⁷

Sadržaj dokumenta:⁸

Konak za Gospodina našeg Kapetan-bega⁹.

Konak za Gospodina Derviša i Mustafa-bega, kod Ataullah age.

Konak za Mahmud Alajbega¹⁰, kod Hadži Salih- age.

Konak za Derviš- bega i Omer- agu, kod Mustafa- bega Osmanagića (Osman aga zade) u Fethiji mahali.

Zaim Ahmedu, Ibrahim- begu i Mustafa- begu konak kod (kako slijedi) Muhamed Alemdara¹¹, Omer Alemdara i Saliha Dugali (je) svi u Fethiji mahali.

Konak za Derviš- agu u Fethiji mahali.

Konak za Mirahora¹² i Hasan- berbera¹³, oba u pašinom konaku.

Konak za nazir¹⁴ Muhamed-agu i komordžije¹⁵, ukupno 120 osoba, u varoši.

Hadži Mustafa- aga Gračanica¹⁶ sa 140

⁵ Ovaj podatak je objavio Ahmed S. Aličić, pozivajući se na jedan dokument iz kataloga carskih naredbi za period 1789-1839. iz istambulskog arhiva Başbakanlık Devlet Arşivleri.

⁶ Ovaj dokumenat nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Još je nepreveden, pa bi bilo uputno prevesti ga i objaviti njegov sadržaj u cjelini.

⁷ Dokument je pronađen zahvaljujući angažovanju i upornosti profesorice istorije Belkise Spahić iz Gračanice, kojoj se ovom prilikom najljepše zahvaljujem.

⁸ Nažalost, dokumentu nedostaje prva stranica, ali je vidljivo da ga je potpisao neki Hadži Mujaga iz Gračanice kao spisak o "ukonačivanju" vojske Husein-kapetanove u Zvorniku.

⁹ Očito se radi o komandantu, Husein-kapetanu Gradašćeviću.

¹⁰ Alajbeg (tur.) - zapovjednik spahija jednog sandžaka, kasnije zapovjednik alaja (puka).

¹¹ Alemdar (per.) - bajraktar, zastavnik.

¹² Mirahor, imrahor (ar.- pers.) - zapovjednik dvorske konjušnice.

¹³ Berber (tal.) - brico, koji se često bavio i liječenjem, osobito vađenjem zuba.

¹⁴ Nazir (ar.) - nadglednik.

¹⁵ Komora (lat.) - obezbjeđenje vojnih jedinica za život i borbu, u današnjem smislu pozadina, komordžija (lat.-tur.) - pripadnik komore, pozadine.

¹⁶ Upisan u obliku Gračaničali, što se može prevesti i kao Gračanlija.

pješaka i konjanika u Beksuji mahali.

Konjica tobdžije Muhamed- age iz Gradačca, 120 osoba u mahali Dubovica.

(dodato sa strane) Vojska iz Bijeljine u Zamlaz mahali.

Osman- buljukbaša iz Brčkog, 70 osoba, u Hadži- Selim mahalu.

Bašić iz Brke sa 100 osoba u Namazgjah mahalu.

Salih buljukbaša iz Čelića sa 140 osoba u Muhamed Emin mahalu (iz Kruševika).

Numo buljukbaša iz (vjerovatno) Brničana¹⁷ sa 75 osoba u Namazgjah mahalu.

Ibrahim buljukbaša iz Vučkovca sa 96 osoba, u mahali Hadži Mahmud.

Osman buljukbaša iz Zeline (Zelinje) sa 130 osoba u mahali Kulla.

Ibrahim Gazibegović (Gazibeg zade) iz Orahovice sa 55 osoba u svoju mahalu¹⁸.

(nećitko) buljukbaša iz Lukavice (Lukovice) sa 110 osoba u mahalu Dubovica, 4 osobe u mahalu Zamlaz.

Ibrahim buljukbaša iz Stjepan Polja sa 54 osobe u Hadži Mahmud mahalu.

Iz Doborovaca¹⁹ 80 osoba u mahalu Šejh Hadžer.

Buljukbaša Škaljo (ili Skalo) iz Modriče sa 80 osoba u Beksuja mahalu.

Bekir buljukbaša iz Sladne (Islane) sa 60 osoba u mahalu Hadži Durgut.

Iz ovog dokumenta jasno se može razabrati da su jedinice iz Gračanice i Gradačca, na čelu sa Hadži Mustafa-agom Gračanicom i Muhamed-agom, činile najvažniji i udarni dio vojske Husein- kapetana Gradašćevića i uglavnom su je činili konjanici. Sastojala se najvjerovatnije od stalnih vojnika iz Gračanice (kao središta kadiluka) i tvrđave Gradačca (kao sjedišta kapetanije), pojačanih sa janjičarima iz oba grada. Iz

dokumenta se vidi i broj vojnika pod neposrednom komandom Husein-kapetana Gradašćevića koji su vjerovatno činili jezgru njegove vojske na gotovo svim pohodima. Računajući i nepoznat broj vojnika iz Bijeljine, njih je praktično bilo preko 1.500. Imena mjesta iz kojih dolaze pojedini djelovi njegove vojske pokazuju da ona potiče sa prostora čitavog gračaničkog kadiluka (u vojnom smislu gradačacke kapetanije) i sjevernog dijela tuzlanskog kadiluka (kapetanije), tj. sa prostora Brčkog, Brke i Čelića. I razumljivo je što su jezgro Husein-kapetanove vojske činili ljudi sa teritorije koju je on duže vremena kontrolisao.

Navedeni dokumenat, takođe, baca više svjetla i na istaknute pojedince iz Gračanice i njene okoline koji su imali značajniju ulogu u pokretu Husein-kapetana Gradašćevića. Kao što je ranije rečeno, njegove veze sa Gračanicom bile su dosta jake i sa dugom tradicijom, pa nije ni čudo što je imao značajne i brojne sljedbenike u njoj. Izdvajamo dvojicu najznačajnijih koji su skoro do kraja dijelili sudbinu Husein-kapetana. To su Hadži Mustafa-aga Gračanica i Ibrahim-beg Gazibegović.

Hadži Mustafa-aga Gračanica je predvodio gračanički odred Husein-kapetanove vojske i pratio ga do čuvene bitke na Kosovu u kojoj su Bosanci porazili sultanovu vojsku. Nakon bijega Ejup-paše, muteselima Novopazarskog sandžaka (koji se još 1811. godine spominje kao zbornički muteselim), Husein-kapetan Gradašćević za novopazarskog mutaselima (muselima) 1831. godine postavlja svog provjerenog sljedbenika Hadži Mustafa-agu Gračanicu, koji je u narodu bio poznatiji pod nazivom Hadži Mujo Gračanica.²⁰ On je imao važan zadatak - da osu- jeti napade turske vojske na najistureniji dio

¹⁷ Napisano kao Brnica ili Brnca.

¹⁸ Očito pisac dokumenta misli na mahalu u kojoj on živi.

¹⁹ Napisano kao Dubravica, ali se vjerovatno radi o naselju Doborovci, što bi bio najstariji spomen ovog mjesta u historijskim dokumentima.

²⁰ Ahmed S. Aličić ga naziva Hadži Mustafa-beg.

Bosne, tj. Novopazarski sandžak. I pored snažnog otpora Hadži Mujinog odreda, turska vojska u svom ofanzivnom nastupanju 1832. godine zauzima Novi Pazar.²² Po nekima, Hadži Muju su zarobili turski vojnici, polovinom marta 1832. Godine, nakon žestoke bitke i pada Novog Pazara, zajedno sa još 135 Bošnjaka koji su odmah odvedeni u Istanbul. Iz te grupe, na određište su stigla 124 zarobljena Bošnjaka, dok su ostali ili pobjegli ili pomrli na putu. Uglavnom, sačuvane su izjave Hadži Muje (Hadži Mustafa bega) koje je više puta davao pod prisilom.²³

Drugi smatraju da se hadži Mujo Gračanica povukao u Prijepolje, gdje je pokušao turskoj vojsci pružiti odsudni otpor, ali je i tu poslije teške bitke zarobljen.²⁴ Uglavnom, svi se slažu da je već 1832. godine ubijen.

Ibrahim-beg Gazibegović je druga značajna ličnost iz Gračanice i okoline u pokretu Husein- kapetana Gradašćevića. Rodom je iz Orahovice, velikog sela istočno od Gračanice, iz stare i ugledne familije Gazibegovića.²⁵ U vojnim

pohodima Husein-kapetana Ibrahim-beg Gazibegović je predvodio odred Orahovičana i ljudi iz susjednih sela, a sa sobom je, izgleda, vodio i sina Džafer-bega (kao dijete). Poslije sloma pokreta, on je sa Husein-kapetanom, u junu 1832. Godine, prebjegao preko Save u Slavoniju. Sa sobom je poveo i sina Džafer-bega. Nepoznata je daljnja sudbina Ibrahim-bega, ali se zna da mu se sin sigurno vratio u Orahovicu.²⁶ Inače, o starosti i brojnosti familije Gazibegovića govori i činjenica da već krajem XIX stoljeća u Orahovici postoje njeni brojni ogranci: Dervišbegovići, Jusufbegovići, Džaferbegovići. Sulejman-beg Gazibegović, potomak Ibrahim-begov, krajem XIX stoljeća, gradi džamiju u Gornjoj Orahovici koju narod, po njemu, naziva Begova džamija.

Na osnovu prethodno izloženih podataka, može se zaključiti da je Husein-kapetan Gradašćević ostavio vidan trag u životu i istoriji Gračanice i okoline²⁷, te da je na ovom području imao svoje brojne pristalice i sljedbenike, od kojih su mu neki ostali privrženi sve do kraja.

²² U muslimanskom stanovništvu Novog Pazara sačuvano je predanje o Hadži Muji iz bosanske Gračanice, kojeg je Husein-kapetan Gradašćević, povlačeći se sa Kosova, u Novom Pazaru postavio na dužnost muslimana. Tu se, po predanju, ovaj Gračanlija oženio i u tom braku imao sina, čiji su potomci uzeli prezime Hadžimujović. Vremenom su se iselili u Tursku, a do prije par decenija u Novom Pazaru još su se mogle naći dvije-tri porodice Hadžimujovića.

²³ Ovo donosi Ahmed S. Aličić, pozivajući se na dokumente iz kataloga carskih naredbi za period 1789-1839. iz istambulskog arhiva Başbakanlık Devlet Arşivleri.

²⁴ Galib Šljivo ga naziva Hadži Mujaga i za njega kaže "bivši novopazarski, a sada prijepoljski mutaselim Hadži Mujaga, zarobljen od turske vojske". Ahmed S. Aličić ga, opisujući događaje kod Prijepolja, poistovjećuje sa Hadži Mustafabegom Prijepoljcem, koji je bio među nekoliko istaknutijih vođa pokreta, tj. član bosanskog divana, gdje je obavljao poslove timardefterdara (upravnika prihoda spahija) upravo kada je za valiju Bosne proglašen Husein-kapetan Gradašćević.

²⁵ Prema istraživanjima poznatog etnologa Saliha Kulenovića, Gazibegovići su "u Orahovicu doselili odnekuda.". Navodno četiri brata su se naselila u: Goražde, Prnjavor (kod Kalesije), Bijeljini i Gornju Orahovicu. Za vrijeme Austro-Ugarske, po Kulenovićevim istraživanjima, bilo je šest kuća Gazibegovića u Orahovici. Kulenović je predanje zabilježio prema kazivanju Hruste Gazibegovića, rođenog 1899. godine.

²⁶ U austrijskim gruntovnim knjigama iz 1891. godine u Orahovici zatičemo Muharema Džaferbegovića - Gazibegovića, sina umrlog Džafer- bega i unuka Ibrahim-begovog. Muharem se spominje sve do 1901. godine kada njegovu kuću kupuje familija Mujića. Žena Muharemove zvala se Hamša Zahirović, njena sestra Hasiba bila je udata za Ibrahima Tankonogića iz Gračanice.

²⁷ Između ostalog i u toponomastici. Tako u Gračanici postoji vodenica Kapetanuša, u Malešićima zemljište Kapetanova bašča kako se naziva još krajem XIX stoljeća (k.č. 299, k.o. Malešići), dok je toponim Kapetanova bina u Doborovcima novijeg datuma (iza prvog svjetskog rata se tu naselio neki kapetan srpske vojske).

LITERATURA

- 1 Hamdija Kreševljaković, Kapetanije u Bosni i Hercegovini, drugo izdanje, "Svjetlost", Sarajevo 1980.
- 2 Hamdija Kreševljaković, Husein-kapetan Gradašćević Zmaj od Bosne, Izabrana djela IV, "Veselin Masleša", Sarajevo 1991.
- 3 Hamdija Kreševljaković, Mutaselimi, Izabrana djela I, "Veselin Masleša", Sarajevo 1991.
- 4 Galib Šljivo, Bosna i Hercegovina 1813-1826., Institut za istoriju, Biblioteka "Studije i monografije", knjiga IV, Banja Luka, 1988.
- 5 Galib Šljivo, Bosna i Hercegovina 1827-1849., Institut za istoriju, Biblioteka "Studije i monografije", knjiga V, Banja Luka, 1988.
- 6 Ahmed S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine, Orijentalni institut, Posebna izdanja XIX, Sarajevo 1996.
- 7 Muhamed Hadžijahić, Monografija o Gradačcu, neobjavljeni rukopis.
- 8 Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku, Peto izdanje, Svjetlost, Sarajevo 1985.
- 9 Ejup Mušović, Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara, SANU, Etnografski institut, Posebna izdanja, knjiga 19, Beograd 1979. godine.
- 10 O vakufima u Gračanici: dvije vakufname Gradašćevića, Gračanički glasnik 2, "Monos", Gračanica, novembar 1996. (prijevod Alije Bejtića).
- 11 Gruntovne knjige za k.o. Orahovica i k.o. Malešići, 1891., Gruntovnica Osnovnog suda Gračanica.
- 12 Katastarski planovi iz 1882-1885. godine, R=1:3125 za grad Gradačac.